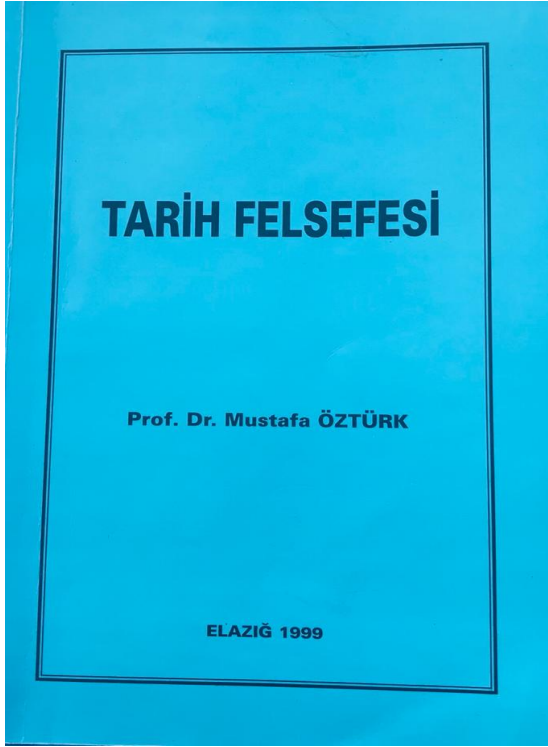

TARİH FELSEFESİ, PROF. DR. MUSTAFA ÖZTÜRK, ELAZIĞ 1999 *Philosophy of History, Prof. Dr. Mustafa Öztürk*

Taner YILDIRIM

Uzman Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, tnryildirim@hotmail.com, orcid: 0009-0001-0327-9612

DOI: 10.51592/kulliyat.1442440

Yazar, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yakın Çağ Kürsüsünden 1953 tarihinde mezun oldu. Aynı kürsüde 1979 yılında yüksek lisansını, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1985 yılında doktorasını tamamladı. 1988’de Yrd. Doçent, 1992’de Doçent ve 1998’de de Profesör oldu. Daha çok Osmanlı sosyal ve iktisadi tarihi ile ilgili yayımlanmış makaleleri bulunan Öztürk, İngilizce ve Arapça bilmektedir. 2018 tarihinde İzmir Demokrasi Üniversitesi Tarih Bölümü Yakın Çağ Tarihi Ana Bilim Dalına naklen atandı. 1 Şubat 2023 tarihinde emekli olmuştur.

Mustafa Öztürk’ün *Tarih Felsefesi* adıyla yayımladığı bu eser, Başbakanlık Basımevi tarafından 1. baskı, XXX+155 s. olarak Şubat 1999’da basılmıştır. Bu çalışmada esas itibarıyla üç ana soruya cevap aranmıştır. Bunların ilki:

Tarih nedir, unsurları nelerdir, Tarih felsefesi nedir? gibi tarih ve tarih felsefesinin izahı ve unsurlarını tespit etmeye yönelik sorulardır. İkinci olarak tarihin umumi kanunları nelerdir, bu kanunların birbirleriyle olan ilişkileri nasıldır? gibi sorulara cevap arayan sorular ve üçüncüsü ise tarihin unsurlarına ve umumi kanunlarına göre geleceğe yönelik tespit ve teklifler nelerdir? Bu esaslara göre nasıl bir gelecek kurulacaktır? gibi sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Kitap; ön söz, giriş, dört ana bölüm, kaynakça ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır.

Ön sözde yazar; kitabın serüveni, Osmanlı tarihindeki vakanüvislik geleneği ve kitabın içeriğinden bahsetmiştir. Bu kısımda yazar, ülkemizdeki tarih felsefesi anlayışındaki eksiklikleri dile getirmiş, bizdeki tarih felsefesi anlayışının, Batı'da bu alanda yapılan çalışmaların naklinden ibaret olduğunu vurgulamıştır. Öztürk, bizde tarih felsefesi denince yıllarca felsefe tarihi anlaşılmıştır diyerek bu alandaki eleştirilerini ifade etmiştir.

Giriş kısmında (s. 1-20); tarihin ve tarih felsefesinin tanımı yapılmış, Türk kültüründe tarih felsefesinin kaynaklarından bahsedilmiştir. Bu bağlamda Göktürk Kitabeleri, Kur'an-ı Kerim ve klasik eserlerin önemi vurgulanmıştır. Klasik eserler içerisinde Kutadgu Bilig, Siyasetname, Nasihatnameler ve Mesnevi ön plana çıkarılmıştır. Tüm bu kaynaklardan bugün faydalanılmaktadır ve bu kaynaklardan çok zengin bilgilere ulaşma imkânına sahibiz. Yazar, tarih felsefesini;

"İnsan cemiyetlerinin değişmesini ve tekâmülünü idare eden umumi kanunların araştırılması yahut bu evrim manası ve insanlığın müncer olacağı akıbet üzerinde düşünceler ileri sürülmesidir. Dar manada ise insanlığın oluşumunun son izahı ve geçmiş yaşamış olduğu olayların bütünü bir sistem ve ahenk içinde izahıdır." (s. 4) şeklinde açıklamıştır.

Eserin birinci bölümünde (s. 21-37) tarihin unsurları ana başlığı kullanılmıştır. Bu unsurlar geçmiş (zaman kavramı), insan, coğrafya (mekân), tarihi olay ile neden-sonuç ilişkisidir. Tarih bilimi bu unsurlardan bağımsız olmadığı gibi, her biri, tarihi olay ve olguları, tarihi gelişmeleri doğrudan etkilemektedir. Tarihî olayları değerlendirirken bu unsurlara titizlikle dikkat edilmesi tarihin bilimselliği açısından son derece önemlidir. Ayrıca birinci bölümde, tarihe yardımcı bilim dallarından bahsedilmiş, tarih-külli irade ilişkisi de ele alınmıştır. Külli irade, Allah'ın iradesidir diyen yazar, tarihte, ilahi tecellinin, külli iradenin tesirinin olup olmadığını sorgulamıştır. Yazar bu çerçevede, tarih ve medeniyetin tekâmülünü de tabiatın yaradılış ve tekâmülüne uygun olarak meydana gelip geliştiğini söylemek mümkün değil midir? Başka bir ifade ile tarih ile külli irade arasında bir bağ yok mudur? Yoksa bu yokluğu ispat mümkün müdür? Varsa bu bağın mahiyeti nedir? sorularına cevap aramıştır. Yazara göre tarihi meydana getiren insandır. Tarih insanın eseridir ve külli iradenin tarihe herhangi bir dahli yoktur.

Kitabın ikinci bölümde (s. 39-88) tarihin umumi kanunları ana başlığı kullanılmıştır. Söz konusu umumi kanunlar bir şema ile gösterilmiştir. Bu kanunlar üç ana esasa ayrılmıştır: Fiziki çevre / coğrafya, insan ve din. İnsanın tarihi mecrası coğrafyada geçmektedir. Coğrafya, tarih üzerinde etkilidir. Yazar bu etkilerin neler olduğunu ayrıntılı şekilde ele almıştır. İkinci ana kanun olarak insan ele alınmıştır. Zira tarihin kaynağı ve hedefi insandır. Bu kısımda insanın yaradılışında etkili olan birçok özelliğinden bahsetmiştir. Ferdi özelliklerden ziyade toplumu derinden ve sürekli olarak etkileyebilecek olan fitri duygulara dikkat çekmiştir. Buna ilaveten maddi olmayan ruhi-fitri ve bedeni fitri kanunların tedvininde çok etkili olan din ele alınmıştır. Dinin en önemli sosyal müesseselerden biri olduğunu ifade eden yazar, dinin birey, toplum ve tarih üzerindeki etkilerini izah etmiştir. Yazara göre din, meşrulaştırma aracı olarak insanlık tarihini önemli ölçüde etkilemiştir.

Üçüncü bölümde (s. 89-125) toplumsal müşterekler ana başlığı kullanılmıştır. Yazar, bu başlık adı altında Sanayi İnkılabı öncesi toplumların özellikleri, sanayi öncesi toplumların diplomasi araçları, Sanayi İnkılabı, sanayi

sonrası toplumların özellikleri ile sanayi sonrası diplomasi araçlarından bahsetmiştir. Yazara göre Sanayi Devrimi insanlık tarihinin en önemli olaylarından biridir ve toplumsal değişimin başlangıcıdır. Sanayi İnkılabı, toplumların eski alışkanlıklarını ve müstereklerini değiştirmiştir. Çünkü Sanayi İnkılabı, medeniyetin tekâmülünde evrensel bir tesir icra etmiştir. Bin yıllardan beri süregelen geleneksel üretim araç ve teknikleri, yaşam tarzı, yönetim anlayışı, Sanayi İnkılabı ile köklü değişime uğramıştır. Sanayi İnkılabından sonra meydana gelen baş döndürücü gelişmeler hem toplumları derinden etkilemekle kalmamış tarihin seyrini de değiştirmiştir. Sömürgeciliğin hızlanmasıyla artan silahlanma yarışı, beraberinde büyük savaşlar meydana getirmiş, bunun sonucunda da insan ölümleri artmıştır. Bu bağlamda Öztürk, aşağıdaki ifadeyi kullanmıştır:

“Sanayi İnkılabından sonra meydana gelen savaşlarda ölen insanların toplamı, daha önceki bin yıllarda meydana gelen bütün savaşlarda ölen insan sayısından fazladır.” (s. 89)

Kitabın dördüncü bölümünde (s. 127-146) geleceğe yönelik nispi teklifler ana başlığı çerçevesine coğrafya ile ilgili gelişmeler, iktisadi gelişmeler, milletlerarası ilişkiler ve sosyal değişimler alt başlıkları kullanılmıştır. Tarih ve medeniyetin umumi kanunlarını böylece tespit ettikten sonra, geleceğe yönelik tekliflerimiz nelerdir? Cemiyet ve devlet hayatının siyasi, iktisadi ve sosyal alanında nasıl değişimler beklenmektedir? sorularının cevabını arayan yazar, geleceğe yönelik nispi tekliflerde bulunmayı tarih felsefesinin ikinci boyutu olarak görmüştür. Coğrafya, tarih ve medeniyetin tekâmülünde önemini koruyacaktır. Geçmişte olduğu gibi gelecekte de iktisat, millî ve milletlerarası ilişkilerde en belirgin unsur olacaktır. Milletlerarası ilişkilerin temelini oluşturan esaslar (iktisadi ve askerî güç) gelecekte de değişmeyecektir. Yazara göre, parlamenter sistem gelecekte zayıflayıp önemini kaybedecektir. Din ve milliyetçilik gelecekte yükselen değerler olacaktır. Çünkü bu iki kavramda fitri duygulardır ve toplumların hayatlarında her zaman var olacaklardır. Yüzyılımızın sonlarında ideoloji devrinin kapanmasıyla din yeniden ön plana çıkmıştır. İnsanla birlikte var olan milliyetçilik, bir diplomasi aracı olarak kullanılmaya devam edecektir. Bundan dolayı milliyetçilik yükselen değer olacaktır. Milletlerarası emperyalizm daha yeni diplomasi arayışları içindeyken, milliyetçilik gibi güçlü bir duygu ihmal edilmeyecek, görmezlikten gelinmeyecektir.

Yazar, sonuç bölümünde ise (s. 147-150) tarih biliminin ve tarih felsefesinin öneminden bahsetmiştir. İnsanlığın bugüne kadar geçirmiş olduğu macera demek olan tarih, sadece geçmişte kalan bir olay olmayıp, insanın hâl ve istikbalini de tayin eden bir bütündür. Bu hâliyle tarih, canlı ve dinamiktir. Geçmişteki olayların bütünü olması sebebiyle, bugün ve gelecekte de milletlerin hak ve iddialarının delili ve şahidi olacaktır. Milletler, menfaatlerinin, tezlerinin zeminini tarihe dayandırmakta, onu şahit göstermektedirler. Buna paralel olarak tarih daima ideolojilerin en önemli dayanağı olmuştur. Aydınlanma döneminden başlayarak bütün felsefi ve ideolojik akımların tarihe sarıldığını ve onu delil gösterdiğini vurgulayan yazara göre, tarih yazanın tarih yapana sadık kalmamasından dolayıdır ki tarih, ideolojiler doğrultusunda yorumlana gelmiştir.

Bütün bilimlerin ve bu bilimlerde meydana gelen gelişmelerin temeli fikirdir, düşüncedir. Düşünce boyutu olmayan hiçbir bilim gelişme gösteremez. Düşünceye dayanmayan bir bilim, rivayetçilikten ve taklitçilikten öteye gidemez. O hâlde doğa ve sosyal bilimlerde yenilik yapılabilmesi için, her bilimin bir düşünce sisteminin olması gerekmektedir. Yani her bilimin kendi kaynak ve yöntemleri çerçevesinde bir düşünce sisteminin yani

felsefesinin olması lazımdır. Nitekim yazar, bu çalışmasıyla düşünce tarihine önemli katkılar sağlamış ve tarih felsefesi alanındaki eksikliğini gidermeye çalışmıştır. Zira ülkemizde tarih felsefesi hemen hemen yok gibidir. Son yirmi yılda bu alanda yapılan çalışmalara ışık tutan yazar, bilimsel araştırmalarda; neden, niçin, nasıl ve acaba gibi sorulara cevap arayarak tarih bilimini rivayetçilikten, nakilcilikten ve taklitçilikten kurtarmaya çalışmıştır. Bu eser, ülkemizde vakanüvislikten kalma tarihçiliğin derin izlerinin hâlen görüldüğü düşünüldüğünde, hem düşünce tarihimiz hem de tarih yazıcılığımız açısından büyük önem arz etmektedir. Kuşkusuz ufkumuzun gelişmesinde, sağlıklı bir tarih anlayışımızın oluşmasında bize önemli katkılar sağlayacaktır.